

*EZAN ADITZ HIPOTETIKOAREN NONDIK NORAKOAK (I)

Aditz hipotetiko onen izena be Van Eys-ek ipiñi eutsan **edin* hipotetikoari lez. Aditz transitiboan laguntzaillea da subjuntiborako, **edun* hipotetikoa indikatiboko transitiboan laguntzaillea dan legez. Euskeraren enbor zarretik datorrela dirudi euskalki guztietan erabili-llia dalako, baita bizkaieran be antxiñako denporetan, naiz eta gaur egun *egin* laguntzaillea darabilgun orretarako.

Forma onen antzekoak dira geien erabiliak: *nazan* ‘él me haya’, *nazazun* ‘tú me hayas’, *nazaten* ‘ellos me hayan’, *dezadan* ‘yo lo haya’, *dezan* ‘él lo haya’, *dezagun* ‘nosotros lo hayamos’, *dezazun* ‘tú lo hayas’, *dezaten* ‘ellos lo hayan’, *ga-it-zan* ‘él nos haya’, *ga-it-zazun* ‘tú nos hayas’, *za-it-zan* ‘él te haya’, *za-it-zagun* ‘nosotros te hayamos’, *za-it-zaten* ‘ellos te hayan’, *d-it-zadan* ‘yo los haya’, *d-it-zan* ‘él los haya’, *d-it-zagun* ‘nosotros los hayamos’, *d-it-zazun* ‘tú los hayas’, *d-it-zaten* ‘ellos los hayan’, etab.

Begi bistan dago, *ikusi*, *maitatu*, *ekarri* edo *eroateko* diran pertsonak edo gauzak bat baiño geiago diranean, euren adizkiak *-itza- izan*-en erro pluralatik datorren *-it-* marka erakusten dabe argi ta garbi, “sujeto paciente” edo “absolutoa” pluralizatuz, adibidez, *ga-it-za-te-n*, eta *d-it-za-n*, *d-it-za-te-n*, etab.

Nai genduke aditz onek **edun*-egaz alderatu. Subjuntiboko *d-it-za-n*, *ga-it-za-n*-ek, etab. argi-argi erakusten dabe *-it-za-* erro plurala, baiña au *izan*-ena da. **Ezan*-ek erro plurala bardiña badauka, aditz biok berbera dira. Orregatik esaten genduen **edun*-en *ga-it-u* < *ga-it-za-u*, *d-it-u* < *d-it-za-u*, *za-it-u* < *za-it-za-u*.

Kontuan arturik **ezan*-en esangura ez dogula iñoiz be ezagutu ta aditz au hipotetikoa izanik, usten dogu *izan*-en aldaketa dala ta orregaitik ez dauka esangura argirik. **Edin* aditz hipotetikoari gertatzen jakon gauza berbera, beronen esangura be ez dakigulako. Naikoa da susmatzeko **edin* laguntzaille intransitiboa ta **ezan* laguntzaille transitiboa, subjuntiborako biak, *izan* berbera dirala aldaketa txiki batzuekaz.

Gure aurretik izan dira beste batzuk **ezan izan* bera dala esan dabenak, adibidez : Bonaparte, Campion, Lardizabal, Eleizalde, I.M. Etxaide, Umandi, etab. Schuchardt jaunak idatzi eban ez zineztekoa dala *izan* eta **ezan* alkarren ondoan bizitzea uztartu barik ainbeste urtetan, asierako *-i-* ta *-e-* alkarren artean trukutzen diralako.

Beti saiatu gara probatzen *-it-*, edozein pluragille soiltzat artu dana, berez, *izan*-en *-it-za-* pluraleko erro

zati bat dala ta ori obeto ikusi dagigun, or daukaguz : *d-ir-a*, *d-it-u*, *d-it-e(ze)n*, *b-it-e(z)*, *d-it-za-te-n*, *b-it-za-te* adizkiak. Amen, lau aditz ikusten dira : *izan*, **edun*, **edin* eta **ezan*, azken irurak hipotetikoak. Laurok dauke *-it-* plural ori ta laurok bakarrik. Ez dago beste aditzik, guk dakigunik, pluragille ori daroanik. Gaiñera esan dagikegu **ezan* hipotetiko au beste edozein aditzaren kidea balitz, oneen antzeko adizkiak egingo leukezala, batez be pluralean : *gazazan* eta ez *ga-it-zan*, *zaza-zan* eta ez *za-it-zan*, *dezazan* eta ez *d-it-zan*, baita *deza-zadan* eta ez *d-it-zadan*, *dezazagun* eta ez *d-it-zagun*, etab. Lau aditz laguntzaille, iru hipotetikoak, euren artean darabilen pluraleko marka *-it-* ori, zinezgaitza da, lauretan, aditz desbardiñak izanda, emaitza berbera atarzteza pluralerako ta beste “milla” aditz trinkoek beste era batera, *-z-* pluragilleagaz geienak, eta baita be *-tza-*gaz. Garrantzitsuena *izan* da beste aditz guztiak konjugatzen parte artzen dabena ta aditz onetan sortu zan *-it-* ori bere erroa luzatuz edo indartuz plurala adierazteko. Marka plural au daroan edozein aditz *izan* berbera da aldaketa txiki batzuk egiñaz.

Beste alde batetik begiraturik, esana daukagu indikatiboko **edun*-en *da-u-Ø* adizkia, *da-iza-u-Ø* -tik datorrela, literalki, ‘él es habido (por él)’ naiz eta gero *izan*-en *-iza-* erroa galdu. Subjuntiboa indikatiboa gei amaierako *-n* bada, atarako litzake *da-iza-u-Ø-n*. Fonetikako lege bateri esker, *a-i* > *e* biurtzen da ta orduan *d-e-za-u-Ø-n* gelditzen da. Era bardiñean, esan dogu *d-it-u-Ø* adizkia *d-it-za-u-Ø*-tik atara zala. Orduan, adizki oneri amaierako *-n* geituz subjuntiborako *d-it-za-u-Ø-n* daukagu. Indikatibo eta subjuntiboko formak zeozelan bereiztu bear eta subjuntiboan **edun*-en *-u-* erroa jan da, *d-it-za-n* egiñez, baiña indikatiborako *-u-* bizirik utziaz. Alderantziz, indikatiboan *-itza-u-* *-it-u-* billakatu da *d-it-u* egiñez eta, ara or, biok ederto bereizturik.

Es da arritzekoa *-u-* erroa galtzea, indikatiboan be adizki askorek ori erakusten deuskuelako, adibidez , Gip. *nazu*, *det*, *dezu*. Zaraitzuko euskalkian, indikatiboko orainaldian *gitzu* ‘tú nos’, *ztugu* ‘nosotros te’ antzeko formak daukaz baiña iraganaldian, *gintzazun* ‘tú nos’, *zintzazun* ‘nosotros te’, etab. **edun*-en erroa barik baiña *izan*-en *-tza-* ondotxo jasorik.

Jarraituko dau...